

MARIA
REGINA ROMÂNIEI
JURNAL DE RĂZBOI
1918

Traducere din engleză de
Anca Bărbulescu

Ediție îngrijită, prefață
și scurtă cronologie de
LUCIAN BOIA

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

PREFAȚĂ

Prăbușire și înălțare
Jurnalul de război al reginei Maria (III)

Ultima parte a *Jurnalului de război* al reginei Maria cuprinde intervalul martie–decembrie 1918. Se petrec în aceste câteva luni schimbări de situație extraordinare. În primăvară, România e prăbușită. Pacea separată, pe care fusese nevoită să o accepte în urma defecțiunii rusești, a mutilat-o teritorial, înrobind-o totodată economic și anulându-i independența politică. Germania și aliatele sale păreau pe punctul de a câștiga războiul. Deja îl câștigaseră pe frontul de Est, scoțând Rusia din luptă. Dezastrul Rusiei adusese, pe lângă toată nenorocirea, și o relativă consolare, prin descătușarea Basarabiei și unirea ei cu România. Era un prim pas spre România Mare, dar cine ar fi putut să întrevadă răsturnarea care avea să se petreacă pe frontul de Vest în partea a doua a anului? La doi pași de ceea ce ar fi putut fi pentru ea victoria definitivă, Germania cedează și pierde complet partida. România înfrântă, aproape nimicită, se află acum în tabăra învingătorilor. Austro-Ungaria dispare de pe harta Europei. Bucovina și Transilvania se unesc, la rândul lor, cu țara. Din ideal, România Mare devine realitate.

Regina nu s-a îndoit nici o clipă de victoria Aliaților. Dar, până la victorie, a trecut prin momente chinuitoare. Pledase, aproape singură, împotriva păcii separate. Acum, termenii tratatului impus României au îngrozit-o. Nu găsește cuvinte suficiente de grele pentru a-și exprima indignarea: „Crima a fost înfăptuită! S-a terminat! Am semnat că ne cedăm libertatea, nădejțile, bogățiile, onoarea, visul. Suntem sclavi, suntem mutilați, ciopârțiți, cu economia distrusă...” Și aruncă un soi de blestem, o promisiune teribilă: „Ah, brutele! Brute fără seamăn,

îngrozitoare, băutoare de sânge. Cumplită va fi ziua pedepsei lor – li se vor ridica împotriva înseși măruntaiele pământului ca să le arunce în față crima comisă.¹

Deocamdată, viitorul însuși al dinastiei se arată incert. Și cu atât mai mult se pune în discuție îndepărtarea, într-un fel sau altul, a reginei, considerată de germani și de românii „germanofili“ drept marea vinovată pentru alegerea făcută în 1916. Avea, oricum, să se retragă un timp din prim-planul vieții publice, stând mai mult departe de Iași, la Coțofenești și la Bicaz, ceea ce n-o împiedică să continue acțiunile caritabile, mergând frecvent prin sate și împărțind ajutoare. Relația ei cu țărani și formidabilă, de o naturalețe desăvârșită. Iată o scenă, din multele de acest gen: „Toți zdrențăroșii vin să primească haine. Acum am început să mă ocup și de spălat. Fiecare copil pe care-l îmbrac e și spălat temeinic, cu apă și săpun din belșug, și pleacă îmbrăcat mult mai puțin pitoresc, dar infinit mai igienic și foarte mândru de preschimbare. Uneori mă obolesc teribil și mă așez pe unde apuc, cuprinsă de disperare, când văd că ei se tot înmulțesc, iar proviziile mele scad. Unei femei înțelepte, bătrâna mea prietenă Elisabeta, i-am spus, aruncându-mi în lături mâinile goale într-un mic gest de deznădejde: «Vezi, Lisabeta, nici măcar o regină nu poate să îmbrace pe toată lumea!» Iar bătrâna a dat din cap a aprobare și a răspuns: «Da, da, orice izvor poate să sece»; apoi ne-am ținut de mâini și am dat din cap amândouă cu tristețe, simțind că s-a șters orice depărtare dintre noi.»²

Altminteri, regina e complet dezamăgită de români, nu de oamenii simpli, ci de elita românească. Nu înțelege cum pot fi atât de schimbători, gata să accepte înfrângerea și să schimbe direcția: „Fidelitatea, atașamentul, solidaritatea la necaz nu par să existe pentru ei, cum nu există nici un ideal superior, nimic care să trebuiască să fie continuat, nici un lucru pe care să trebuiască să-l iubești, să-l venerezi sau să-l susții la greu – de cum dă greș o vreme, îl mătură la o parte și o iau de la capăt cu altceva... Cred că cei mai mulți dintre dragii mei

1) Însemnarea din 24 aprilie/7 mai 1918. 2) Însemnarea din 13/26 iunie 1918.

români se află încă pe un plan foarte jos în ce privește ideile de onoare și loialitate sau dorința de a nutri asemenea sentimente – cred că o perspectivă mai înaltă încă nu face parte din gândurile lor firești. Din fire sunt *lași* în toate privințele. Nu respectă nici Dumnezeu, nici rege – țara lor e o idee vagă, atâta timp cât situația se poate exploata avantajos pentru afaceri sau interesul personal...“ Ține să precizeze că așa vede ea lucrurile ca englezoaică: „Mă tem că e o mentalitate care are prea puțin de-a face cu perspectiva de bulldog a britanicilor, pe care e limpede că o am în mine: tenacitate în fața oricărei primejzii. Cu cât e mai mare pericolul, cu cât mai copleșitoare sunt greutățile, cu atât mai puțin dăm înapoi și cu atât mai înverșunați suntem în împotrivirea noastră.“¹

Oamenii? Iată-l pe Nando, cum îi spune ea regelui Ferdinand: „Regii nu sunt crescuți să fie bărbați, iar eu mă tem că e cam târziu să încerce cineva să facă bărbat din Nando acum, la cei 53 de ani ai lui!“²

Cu artificialitatea lui distinsă și binevoitoare, contrastând flagrant cu gravitatea situației, Marghiloman, prim-ministrul „germanofil“, o scoate din fire. „Trebuie să mărturisesc că Marghiloman e greu de suportat. Îmi amintește de un fluture. Era rozaliu, zâmbitor, trecea ușor peste toate subiectele neplăcute, într-o eternă stare de admirație față de germani și organizarea lor formidabilă, pe care o descria cu încântare lipsită de tact...“³

Eremia Grigorescu, eroul de la Mărășești, se dă și el pe brazdă: „...A dat un banchet în onoarea lui Marghiloman și, într-un discurs, s-a exprimat împotriva războiului așa cum a fost el purtat până acum! Ba chiar i-a declarat oficial lui Marghiloman că am intrat în luptă nepregătiți, iar Marghiloman i-a răspuns mulțumindu-i și spunându-i că pentru el vorbele «eroului de la Mărășești» cântăresc mai greu decât ale oricui. Scandalos! Cum e cu puțință? Din ce sunt făcuți românii mei?“⁴

Iar lui Averescu nu-i stă prea bine în haine civile; mai grav e însă că nu stă prea bine cu caracterul. „Și-a făcut apariția, foarte slab și donquijotesc, dar mult mai puțin elegant în

1) Însemnarea din 8/21 aprilie 1918. 2) Însemnarea din 10/23 octombrie 1918. 3) Însemnarea din 14/27 mai 1918. 4) Însemnarea din 4/17 mai 1918.

hainele lui civile prost croite... Mă tem, vai, că nu a fost niciodată prietenul devotat în care dorește cu atâta ardoare să pozeze. Cred că, în ciuda tăgăduielilor lui, a dus un joc dublu și, dacă acum are o atitudine antantistă atât de loială, e mai întâi pentru că lucrurile nu merg bine pentru germani și apoi pentru că e atât de placid, încât nu mai poate stabili un aranjament avantajos cu ei.¹

Ce să mai spunem? E riscant pentru români să fie măsurăți cu unități de măsură englezești!

Cu totul altfel se înfățișează colonelul Boyle. Greu de spus cum era omul în realitate, dar știm cum îl vede regina. Pare a fi exemplarul cel mai strălucit al speciei umane. O „energie neobosită“, o „putere aproape hipnotică asupra celor din jur“: „N-am mai văzut un asemenea om, o asemenea voință, o asemenea concentrare a intențiilor plină de prevedere și altruism..., de o sinceritate atât de nezdruncinată, și nu vrea nimic, nimic pentru el.“ Un adevărat „binefăcător al omenirii“.² Rolul lui Boyle în acel moment e de a compensa toate slăbiciunile și trădările celor din jur. Pentru regină, e singura certitudine, singurul reazăm, într-o situație care îi scapă de sub control. În fața lui, această femeie, atât de puternică și de sigură pe ea, se arată ascultătoare, supusă. Îi soarbe cuvintele ca o școlăriță cuminte. Nu i se pare exagerat să spună despre el că e un *Übermensch*, un „supraom“.³ Și consideră o onoare pentru ea faptul că l-a cunoscut. Ni se va permite să avem o cu totul altă părere. Onoarea a fost cu siguranță de partea lui Boyle, pe care regina l-a tras după ea, în istorie.

Când lucrurile începeau parcă să se îndrepte, iar speranța renăștea cu încetul, un alt necaz lovește din senin. Principele Carol, moștenitorul tronului, dezertează și fugе la Odessa, unde se căsătorește în secret cu iubita lui, Zizi Lambrino. Putem urmări în detaliu în *Jurnal* reacțiile familiei regale la acest eveniment aiuritor. (De prisos să mai spunem că paginile respective ca și, în genere, toate pasajele „delicate“ ale *Jurnalului* vor fi eliminate din memoriile publicate mai târziu de

¹) Însemnarea din 24 iunie/7 iulie 1918. ²) Însemnarea din 31 august/13 septembrie 1918. ³) Însemnarea din 9/22 octombrie 1918.

regină. Textul autentic, unde apar necenzurate gândurile, sentimentele și frământările ei, rămâne așadar exclusiv *Jurnalul*.) Soarta lui Carol atârnă câțva timp de un fir de păr. Nu puțini sunt aceia care consideră că principelui ar trebui să-i fie retrase toate drepturile, succesiunea la tron revenind în acest caz fratelui său, principele Nicolae. Regina se aruncă într-o nouă bătălie. Își apără fiul cu îndârjire („ca o leoaică“, o spune chiar ea). Până la urmă, Carol se alege doar cu 75 de zile de arest, urmând să le petreacă între zidurile unei mănăstiri. Căsătoria, firește, este anulată, și toată povestea ajunge într-un plan secundar, eclipsată de momentele istorice decisive prin care trece România.

Într-adevăr, toamna anului 1918 aduce cu sine o întorsătură radicală în mersul războiului. Înfrângerea Puterilor Centrale o propulsează din nou pe regină în prim-plan. Istoria i-a dat dreptate! „Visul României Mari pare să devină realitate – nota ea cu câteva zile înainte de încheierea războiului –, e atât de neașteptat, încât nici nu-mi vine să cred. M-am obișnuit atât de tare cu dezastrul și necazurile de la începerea războiului, încât nu mă pot obișnui cu ideea că poate să vină, în sfârșit, și ceasul nostru! Dintotdeauna am crezut în victoria finală a Aliților, am fost dintre cei care nu s-au îndoit niciodată, dar nu m-am privit niciodată pe mine însămi cu aura vizionară de făuritoare a «marelui vis românesc». Mereu m-am considerat gata să împărtășesc durerile poporului, dar niciodată n-am prevăzut pentru mine ora izbânzii... Voi fi oare învingătoare în cele din urmă? Acum, că se apropie ora, aproape că mă tem.”¹

Tot mai multe voci o aclamă, numind-o „împărăteasa tuturor românilor“. La 1 decembrie 1918 își va face intrarea triumfală în București, călare și în uniformă militară, alături de regele Ferdinand și de generalul Berthelot. A rămas în istorie, la loc de frunte, printre marii făuritori ai României Mari.

1) Însemnarea din 25 octombrie/7 noiembrie 1918.

SCURTĂ CRONOLOGIE A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Datele privitoare la România sunt consemnate, așa cum se proceda în epocă, atât în stil vechi (calendarul iulian, în vigoare până în 1924), cât și în stil nou, între cele două diferența fiind de 13 zile. Celelalte date, privitoare la mersul general al războiului, apar, firește, potrivit „stilului nou“.

1914

28 iunie – atentatul de la Sarajevo

28 iulie – Austro-Ungaria declară război Serbiei

1 august – Germania declară război Rusiei

3 august – Germania declară război Franței și invadează Belgia

21 iulie/3 august – Consiliul de Coroană întrunit la Sinaia proclamă neutralitatea României

4 august – Marea Britanie declară război Germaniei

6–12 septembrie – bătălia de pe Marna; armata germană eșuează în tentativa de a ocupa Parisul

27 septembrie/10 octombrie 1914 – moartea regelui Carol I; Ferdinand, rege al României

1916

februarie–decembrie – bătălia de la Verdun

4/17 august – tratatul de alianță între România și puterile Antantei

14/27 august – România declară război Austro-Ungariei. Trupele române trec Carpații

15/28 august – Germania declară război României

- 19 august/1 septembrie – Bulgaria declară război României
20 august/2 septembrie–24 august/6 septembrie – bătălia de la Turtucaia: dezastruoasă înfrângere a românilor în fața forțelor bulgare susținute de germani
septembrie – contraofensiva germano-austro-ungară în Transilvania
3/16 octombrie – sosește în România Misiunea Militară Franceză sub comanda generalului Berthelot
16/29 noiembrie–20 noiembrie/3 decembrie – bătălia de pe Neajlov și Argeș
20 noiembrie/3 decembrie – guvernul părăsește capitala
23 noiembrie/6 decembrie – trupele germane intră în București
decembrie – frontul se stabilizează pe linia Siretului

1917

- 27 februarie/12 martie – revoluția din Rusia; țarul Nicolae II abdică (15 martie)
6 aprilie – Statele Unite ale Americii declară război Germaniei
9/22 iulie–19 iulie/1 august – bătălia de la Mărăști
24 iulie/6 august–6/19 august – bătălia de la Mărășești
26 iulie/8 august–9/22 august – bătălia de la Oituz
7 noiembrie – Revoluția Bolșevică din Rusia
26 noiembrie/9 decembrie – armistițiul de la Focșani

1918

- 24 ianuarie/6 februarie – Sfatul Țării din Chișinău proclamă independența Republicii Moldovenești a Basarabiei
26 ianuarie/8 februarie – demisia guvernului Brătianu; formarea guvernului Averescu
3 martie – pacea de la Brest-Litovsk între Puterile Centrale și Rusia
20 februarie/5 martie – delegația română semnează pacea preliminară de la Buftea
24 februarie/9 martie – plecarea Misiunii Militare Franceze
27 februarie/12 martie – demisia guvernului Averescu; formarea guvernului Marghiloman
27 martie/9 aprilie – Sfatul Țării din Chișinău proclamă unirea Basarabiei cu România

- 24 aprilie/7 mai – semnarea Tratatului de Pace de la București între România și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Imperiul Otoman
- martie–iunie – ofensiva germană în Franța
- 18 iulie – declanșarea contraofensivei aliate
- 29 septembrie – Bulgaria încheie armistițiul cu Antanta
- 30 octombrie – guvernul otoman semnează armistițiul
- 3 noiembrie – semnarea armistițiului cu Austro-Ungaria
- 24 octombrie/6 noiembrie – demisia guvernului Marghiloman; formarea guvernului Coandă
- 28 octombrie/10 noiembrie – mobilizarea armatei române; ultimatum adresat mareșalului Mackensen pentru evacuarea teritoriului ocupat
- 11 noiembrie – Germania semnează armistițiul
- 15/28 noiembrie – unirea Bucovinei cu România
- 18 noiembrie/1 decembrie – Adunarea Națională de la Alba Iulia proclamă unirea Transilvaniei cu România. Intrarea triumfală în București a regelui Ferdinand, alături de regina Maria și de generalul Berthelot

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Însemnările reginei Maria din timpul Primului Război Mondial se încheie odată cu acest al treilea volum, în care sunt reproduse caietele din perioada martie–decembrie 1918 stil vechi (Arhivele Naționale, Fond Casa Regală, Regina Maria, III 98 și 102–115). Precedentele două volume au apărut la Editura Humanitas în 2014 (*Jurnal de război: 1916–1917. Precedat de însemnări din 1910–1916*) și, respectiv, 2015 (*Jurnal de război: 1917–1918*). Toate cele trei volume au fost reeditate în anul 2022.

Și în acest volum capitolele sunt împărțite în concordanță cu caietele corespunzătoare. Titlurile aparțin însă editorului, ca și sumarele din fruntea fiecărui capitol, destinate să ușureze orientarea cititorului într-un text încărcat cu detalii. S-au reluat și s-au completat, acolo unde a fost necesar, unele dintre notele din precedentele două volume. Ilustrațiile sunt facsimile ale paginilor de jurnal din aceleași caiete.

Am semnalat și de această dată locurile în care lecțiunea a fost nesigură. Am optat pentru unificarea stilurilor de datare a însemnărilor, acolo unde regina nu a fost consecventă, trecând mai întâi datele pe stil vechi, apoi pe cele pe stil nou. Cuvintele, sintagmele sau frazele în limba franceză sunt de cele mai multe ori traduse direct în text, fiind marcate însă cu caractere cursive; uneori, când au un sens foarte transparent, au fost transcrise ca atare; la fel și atunci când au valențe expresive sau urmăresc un efect comic, fiind în acest caz traduse în notă. Sublinierile reginei sunt marcate în text cu MAJUSCULE. Numele proprii, scrise adesea ezitant sau inconsecvent, sunt rediate în forme consacrate, cu unele excepții. Indicele selectiv de la final indexează toate cele trei volume reeditate în anul 2022, într-o nouă paginație, și cuprinde sub aceeași intrare toate grafiile unui nume.

Îngrijitorul ediției ține să-i mulțumească profesorului Mihai Sorin Rădulescu pentru sprijinul acordat în identificarea unor personaje.

Tuesday March 27th
April 9th

between Sascut
and Orestic.

This has been a day specially consecrated to the villages and peasants.

Nando left at 9 for the I Army towards Tecuci, but Card remained with me and we did the villages about here.

I did not start very early, about 10 $\frac{1}{2}$ because I wanted to write quietly a little & I did not mean to overfill my morning.

I was greeted by Friend Ihozoin and the Loanda family and the Hans or rather Dams who are helping in the villages since Topping began the work.

I visited the orphanage of Sascut village and was quite satisfied, it all looked clean and the children cared for, this is arranged and kept up thanks to the American Red X, but we shall probably have to give up the

XII
TRISTELE ZILE
ALE UNEI PĂCI ÎNROBITOARE
(martie-iunie 1918)

O zi dedicată satelor și țăranilor — Unirea Basarabiei — Stere, un om ciudat — Regina și Marghiloman: discuție cu cărțile pe față — O amenințare plutește în aer — „Românii sunt obișnuiți să-și schimbe principiile, un obicei prost care le-a rămas în sânge“ — Relaxare la Ghidigeni — Marele Grigorescu — Pictorul Bulgăraș — Boyle și iar Boyle — Din nou, printre țărani — O pace care depășește cele mai rele temeri — Moartea lui Delavrancea — Căsuța din Coțofenești — Generalul Grigorescu îi cântă în strună lui Marghiloman — Prânz militar la iarbă verde, cu „grasul de Moșoiu“ — Bicaz: un loc în sălbăticie pentru regină — Marghiloman de-a dreptul insuportabil — Steinbach aduce vești din București — Credință nezdruncinată în victoria Antantei

Între Sascut și Onești marți, 27 martie / 9 aprilie 1918

A fost o zi dedicată în special satelor și țăranilor.

Nando¹ a plecat la nouă la Armata I, spre Tecuci, dar Carol² a rămas cu mine și am vizitat împreună satele de pe aici.

N-am pornit prea devreme, de-abia pe la zece și jumătate, fiindcă voiam să scriu puțin în liniște și să nu-mi încarc prea tare dimineața.

¹) Ferdinand (1865-1927) (supranumit „Nando“), principe de Hohenzollern-Sigmaringen, rege al României (1914-1927) (n. ed.). ²) Fiii și fiicele reginei Maria și ai regelui Ferdinand: Carol, viitorul Carol II (1893-1953); Elisabeta „Lisabetta“ (1894-1954); Maria, zisă Marioara sau Mignon (1900-1961); Nicolae „Nicky“ (1903-1978); Ileana (1909-1991) și Mircea (1913-1916) (n. ed.).

M-au întâmpinat prietenul nostru Moșoiu¹, familia Coandă² și familia Stan, sau Dan, care ajută cu munca prin sate de când și-a început activitatea Topping.

Am vizitat orfelinatul din satul Sascut și am rămas foarte mulțumită, toate arătau curate, iar copiii – bine îngrijiți; e organizat și întreținut mulțumită Crucii Roșii americane, dar probabil va trebui să renunțăm la casa pe care o ocupă acum, fiindcă e școală și în curând va fi din nou nevoie de ea pentru scopul său de căpătâi. Dar nu departe se află o casă veche și frumoasă, solidă, cu coloane în față, care-i aparține bătrânului Elias³, bancherul evreu; sperăm să-i obținem permisiunea de a muta orfelinatul acolo, numai că el e la Paris. Am inspectat casa cu atenție, ar fi foarte potrivită.

Slavă Domnului că generalul Moșoiu e tocmai la Sascut; e un dar de la Dumnezeu, le ajută pe doamnele care lucrează pentru mine cât de mult poate.

Ne-am întors la trenul meu să luăm prânzul, invitând și familia Coandă, pe Moșoiu și pe Rosetti-Bălănescu⁴.

La două și un sfert am plecat din nou la Onești, unde m-a primit familia Văitoianu⁵ și unde am văzut rezultatul muncii lor cu echipele „Regina Maria“ din sat.

Am mers cu Carol, în automobilul lui.

Am început cu o vizită la un atelier unde fac haine pentru orfani și copii foarte săraci din uniforme vechi. Apoi am vizitat orfelinatul și am împărțit dulciuri, ca de obicei.

¹) Traian Moșoiu (1868–1932), general, a comandat un corp de armată pe frontul din Moldova, în 1917, apoi a participat, în 1919, la campania din Transilvania și din Ungaria. Ministru de război în 1919; ministru al comunicațiilor, apoi al industriei și comerțului între 1922 și 1926 (n. ed.).

²) Constantin Coandă (1857–1932), ofițer și om politic. În 1892, aghiotant al prințului Ferdinand. General din 1902. În 1916–1917, șef al Misiunii Militare Române pe lângă Marele Cartier General rus. Prim-ministru în octombrie–noiembrie 1918 (n. ed.).

³) Jacques Menachem Elias (1844–1923), industriaș, bancher, om de afaceri și filantrop; proprietarul unei averi imense, printre altele și al unei fabrici de zahăr la Sascut (n. ed.).

⁴) Petre (Petru) Rosetti-Bălănescu (1868–1923), avocat, om politic, prefect de Neamț la acea vreme; căsătorit cu Zoe C. Cornescu, a avut patru copii, printre care și pe viitorul lingvist Alexandru Rosetti (1895–1990) (n. ed.).

⁵) Arthur Văitoianu (1864–1956), general. Prim-ministru (septembrie–decembrie 1919) și ministru în mai multe rânduri (n. ed.).

De acolo am mers la Grozești¹, pe valea Oituzului; e unul dintre satele care s-au aflat mai tot timpul sub tir de artilerie, iar acum e distrus aproape în întregime.

Nefericii localnici încep să se întoarcă, dar nu mai găsesc decât ruine.

M-am plimbat prin tot satul; stăteau cu o adevărată resemnare românească pe mormane de cenușă și ziduri căzute, rămășițele fostelor case. Fiecare se întorsese la colțișorul lui de pământ. A fost una dintre cele mai mișcătoare scene pe care le-am văzut vreodată; erau în mare parte femei, copii și bărbați foarte bătrâni, cu plete lungi și cărunte.

Am umblat printre ei și i-am lăsat să-mi povestească necazurile lor – firește, s-au plâns și au oftat și mi-au spus că sunt înfometaji și că le sunt copiii bolnavi, dar n-au luat cătuși de puțin un aer tragic și n-au plâns: o ușoară ridicare din umeri în timp ce-și fac cruce, cuvinte foarte emoționante și bine exprimate, cum se pricep să spună oamenii aceștia, și nimic altceva.

Aici, tranșeele taie tot satul în bucăți; am traversat câteva în drumul nostru, dar deja s-a început repararea drumului. Încă mai sunt soldați acolo, iar ceva mai departe sunt tranșeele inamice; am văzut o santinelă austriacă de gardă.

Ici și colo, lângă câte un morman de ruine cu acoperișul căzut la pământ, dar aproape întreg, era câte un copac plin de flori și violete mici care-și făceau loc prin cenușă. O mamă bătrână, înduioșătoare, cu copii mici în jur, stătea pe un prag rupt, ascunzându-și gura cu broboada albă cu gestul caracteristic țărăncilor; un porc rătăcit, o găină sau câte un cățeluș nevinovat umblau de colo-colo, căutând hrană prin gunoaie. Trist – trist – trist – și le îndură pe toate cu calm, agățându-se cu încăpățănare fiecare de colțișorul lui, adăpostindu-se sub orice perete înclinat care le mai e de folos.

O casă fusese tăiată în două chiar pe la mijloc, nu mai rămăsese din ea decât partea din față. Cea care locuia acolo era o femeie norocoasă!

O biserică e cu totul ruinată, la cealaltă n-au avut de suferit decât turnurile. M-am dus, firește, și în cimitir să vizitez

¹) Fosta denumire a localității Oituz (n. tr.).

mormintele eroilor căzuți și să murmur rugăciuni lângă ele. Am strâns o întreagă colecție de tuburi de obuze de printre morminte. Le folosesc ca vase – le aleg în special pe cele foarte ruginite, fiindcă îmi place culoarea.

Sunt niște vase excelente pentru tren, fiindcă sunt atât de grele, că nu le doboară nimic.

După ce am stat de vorbă cu mulți localnici și le-am promis că le voi trimite pe doamnele mele să se ocupe de cele mai arzătoare lipsuri, am plecat din nou spre satul Cașin, unde m-am plimbat mai întâi prin cimitirul unei biserițe rustice, foarte drăguță, un cimitir unde a făcut curățenie armata, iar apoi am făcut o vizită mai pe îndelete, spre încântarea oamenilor, la „casa națională”¹, pe care le-au construit-o soldații, inaugurată ieri.

E o idee excelentă care le-a venit militarilor și pe care o vor repeta în cât mai multe așezări.

De acolo ne-am dus la alt cimitir, nu departe de mânăstirea Cașin, dar puțin mai departe de drum, pe o vale laterală; e un cimitir mare, făcut de armată pentru soldații căzuți. E un colț pustiu și melancolic, înconjurat de dealuri sterpe, dar foarte ordonat și îngrijit. Sunt acolo câteva sute de cruci, toate de aceeași mărime și toate făcute din lemn de mesteacăn.

Fiecare avea pe ea o coroană din ramuri de brad, atârnată peste brațele întinse; coroanele se ofliseră și căpătaseră culoarea ruginii; soarele apunea și își revărsa cu toată puterea razele pe crucile atât de albe și pe coroanele care deveneau de-a dreptul portocalii în lumina aurie – pe fundal, dealul sterp, cenușiu-cafeniu, fără nici un copac; priveliștea era de o melancolie profundă, foarte armonioasă.

Ca de obicei, am rătăcit prin mulțimea tăcută de cruci, întrebându-mă cine plânge sau tânjește după ființele tinere care nu se vor mai întoarce la casele lor... niciodată, niciodată...

Am plecat de la cimitir și ne-am dus la mânăstirea Cașin, unde țăranii m-au primit cu mare bucurie, amintindu-și de vizita mea de anul trecut. Și eu îmi aminteam, fusese o zi plină de bunăvoință și de multă speranță. Acum lucrurile sunt cu

¹) În limba română în original (n. tr.).

totul altfel, m-am întors cu sentimente foarte diferite. Am vizitat biserica, admirând ca și înainte zidurile ca de fortăreață din jurul ei. Și aici, armata a făcut curățenie și a reparat ce risca să cadă în ruină.

Se făcea tot mai frig, umbrele se alungeau; mi-am amintit de ultima oară când am fost aici, înconjurată de aliați, cu tunurile bubuind în munți și cu toți soldații mei, cu caschetele pe cap, primindu-mă cu flori și urale, și m-am simțit tristă – tristă – dureros de tristă.

Ne-am întors cu automobilul la Onești, unde am vizitat spitalul și o parte dintre prizonierii noștri întorși din Ungaria. Erau, într-adevăr, o priveliște tare tristă, ponosiți, zdrențăroși, dar într-o stare fizică nu chiar atât de proastă pe cât mi se povestise – dar vai, Doamne, câtă suferință se citea pe chipurile lor!

De acolo m-am întors la tren, unde m-am spălat de colbul drumului, mi-am pus florile în apă, m-am schimbat și m-am așezat la masă să scriu o jumătate de oră, până la cina pe care am luat-o tot în tren, avându-i drept invitați doar pe soții Văitoianu.

Am vorbit mai mult despre munca pe care o avem de făcut și despre cum sperăm s-o ducem la îndeplinire.

Ne-am despărțit devreme, ca să mergem fiecare la culcare – dar a fost o zi ceva mai puțin încărcată și deci mai puțin oboitoare.

Iași miercuri, 28 martie / 10 aprilie 1918

Basarabia s-a declarat anexată României.¹ E un motiv de mare bucurie – ar trebui să mă bucur și eu, dar m-am dezobișnuit și nu pot decât să privesc înainte cu teamă, întrebându-mă ce necazuri ne va mai aduce situația.

Dar iată ce s-a întâmplat: trenul meu a sosit la cinci minute după al lui Marghiloman², care fusese la Chișinău și, la

¹) La 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul Țării din Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) a votat unirea cu România, devenind prima dintre provinciile istorice care s-a unit cu țara. Aveau să urmeze, până la sfârșitul anului, Ardealul, Crișana, Banatul, Maramureșul și Bucovina, fiind creată astfel România Mare (n. ed.). ²) Alexandru Marghiloman (1854–1925), om politic conservator, ministru în mai multe rânduri, șef al Partidului Conservator din 1914. Președinte al Crucii Roșii Române între 1914 și 1925. Prim-ministru în martie–noiembrie 1918 (n. ed.).

întoarcere, fusese primit cu multe ovații, iar acolo, pe peron, eu și actualul meu prim-ministru, care suntem *en froid*, ne-am dat mâna în public, în fața mulțimii care aclama, și ne-am felicitat de parcă întreaga lume ar fi fost o grădină de trandafiri. Ca să vezi, ca să vezi, măcar am avut parte în sfârșit de un eveniment fericit, atât cât va dura – dea Domnul să dureze!

Am primit mai mulți oameni, unul după altul, și fiecare avea să-mi spună lucruri mai mult sau mai puțin dureroase. Atmosfera e foarte încărcată și din toate părțile perspectiva e tare întunecată. Cel puțin pentru mine, ceea ce se petrece e intolerabil, de neîndurat.

Se dau sfaturi contradictorii, mi se aduc informații contradictorii, de ajuns să mă simt bolnavă până în adâncul inimii.

N-am avut nici un invitat la prânz, pe care l-am luat punctual, cum rar se întâmplă, fiindcă Nando încă nu s-a întors.

După prânz l-am primit pe Citta Davila¹, venit să-mi vorbească despre multe lucruri. Mulți o bănuiesc pe Lili Fălcoianu², lumea crede că a fost trimisă ca un fel de agent din partea cealaltă – nu mai știu ce să cred, dar e drept că în ultima vreme am aflat ce înseamnă un lucru care mai înainte nu avea nimic de-a face cu caracterul meu – am învățat SĂ NU MĂ ÎNCRED.

Am plecat cu Mignon la Stânca. Vânt puternic. Barbu³ a venit la ceai, nu se simte prea bine. După așa-zisa mea cină am scris puțin.

Iași joi, 29 martie / 11 aprilie 1918

Iar mă supără gâtul, așa că n-am ieșit, dar am avut audiențe de dimineață până seara târziu. N-am să mai termin cu durerile de gât dacă tot trebuie să vorbesc atât de mult. Refuză să plouă, vremea rămâne disperat de uscată.

¹) Carol (Citta) Davila (1888–1963), diplomat; nepotul medicului Carol Davila și fiul dramaturgului și omului de teatru Alexandru Davila. Ministru plenipotențiar al României la Varșovia (1927–1929) și la Washington (1929–1938) (n. ed.). ²) Alexandrina (Lili) Fălcoianu (1869–1951). Sub ocupație, a condus un spital la București. Sabina Cantacuzino a acuzat-o de atitudine progermană (n. ed.). ³) Barbu Știrbey/Știrbei (1872–1946), om politic, administrator al Domeniilor Coroanei (din 1913), prietenul intim al reginei Maria; căsătorit cu Nadeja (Nadêje) (1876–1955), născută Bibescu, cu care a avut patru fiice: Maria, Nadejda, Eliza și Ecaterina (n. ed.).

CUPRINS

<i>Prăbușire și înălțare. Jurnalul de război al reginei Maria (III) (Prefață de Lucian Boia)</i>	<i>5</i>
<i>Scurtă cronologie a Primului Război Mondial</i>	<i>11</i>
<i>Notă asupra ediției</i>	<i>15</i>

JURNAL DE RĂZBOI

XII. Tristele zile ale unei păci înrobitoare (martie–iunie 1918)	19
XIII. În așteptare (iunie–septembrie 1918)	173
XIV. „Împărăteasa tuturor românilor“ (septembrie–decembrie 1918)	311
<i>Indice selectiv de nume proprii</i>	<i>449</i>